

Közművelődés és magyarosítás. (Esettanulmány a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület privigyei népkönyvtárának működéséről.) A 19. század hetvenes-nyolcvanas éveiben sorra alakultak a közművelődési egyletek hazánkban, amelyek a magyar nyelv és kultúra terjesztésének és így az alatti hazai nemzetiségek asszimilálását tűzték ki célul, noha módszereik eredményességét már a kortársak közül is többen megkérdőjelezték. E társaságok egyike volt a történelmi Magyarország északi megyéiben tevékenykedő Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, amely többek között egy külön könyvtári hálózatot is létrehozott, hogy ezzel is segítse a térség szlovák lakosságának elmagyarosítását.

1867 után Magyarországon, az összlakosság mintegy 40 százalékát kitevő magyarokkal szemben a nemzetiségek többséget alkottak, amelyek közül a legjelentősebbek a németek, horvátok, szlovákok, ruszinok, románok és szerbek voltak. Ezek, néhány vegyesen lakott vidékektől eltekintve többnyire kompakt tömbben éltek, de kevés kivételtől eltekintve (pl.: szerbek, románok) tiszteletben tartották az ország területi integritását. Helyzetüket Magyarország határain belül kívánták rendezni, így rövid távon beérték a nemzetiségi törvényben foglaltakkal, távlatilag pedig a kollektív jogok és a területi autonómia elérése volt számukra a cél. Ezzel szemben a magyar politikai elit, pártállástól függetlenül az „egy politikai nemzet” álláspontjára helyezkedve, a horvátok kivételével nem ismerte el a nemzetiségek kollektív jogait, noha ezzel párhuzamosan, az 1868-as nemzetiségi törvényben nyelvi és kulturális téren európai mércével nézve is rendkívül komoly kedvezményeket biztosított a számukra. A dualizmus kori magyarosítás a gyakorlatban éppen ezen jogok fokozatos leépítését jelentette, míg a nemzetiségek a törvényben foglaltak megtartásáért és újbóli alkalmazásáért folytatták a küzdelmüket. Szerencsére a magyarosítás során nem használták a korabeli Európában alkalmazott módszereket¹, a nemzetiségi törvény pedig minden korlátozás és törvénysértés ellenére is érvényben maradt a korszak végéig.

A nemzetiségi kérdésre a magyar kormányok egy része (pl.: Széll Kálmán, Khuen-Hédervary Károly, Tisza István) különféle engedményekkel (pl.: gazdasági könnyítések és segélyakciók), illetve a nemzetiségi vezetőkkel kötött paktumok révén próbált megoldást találni. Ezek az intézkedések rövid távon ugyan oldották a feszültséget, és hoztak is bizonyos eredményeket (pl.: választások idején), de távlatilag nem voltak képesek a nemzetiségi mozgalmakat integrálva a problémát rendezni. Más kormányok (pl.: Tisza Kálmán, Bánffy Dezső, koalíciós kormány) a „kemény kéz” politikáját alkalmazva sorozatosan korlátozták a nemzetiségi törvényben foglalt jogokat (pl.: a kisebbségi nyelvhasználat kizsárolása a közigazgatásból és a bíraskodásból, a nemzetiségi oktatás visszaszorítása, illetve leépítése, az egyesületi élet korlátozása stb.), a nemzetiségi vezetők ellen pedig sajtópereket indítottak.² Ezzel párhuzamosan olyan egyesületeket is támogattak, amelyek nyíltan

¹ A nemzetiségi problémára a korabeli Európában valójában sokkal brutálisabb megoldásokat találtak, mint a dualista Magyarországon. Franciaországban a nemzetiségi nyelvek használatát soha, semmilyen formában nem engedélyezték, és az iskolákban külön retorziókkal tiltották el a gyerekeket ezek alkalmazásától. Poroszországban a nemzetiségi nyelvhasználatot (közigazgatás, bíraskodás, oktatás) 1886–1887-ben felszámolták, a poznaói hercegségben pedig az ott élő lengyelek szisztematikus, nemzetiségi alapon történő kitelepítésére is sor került. Oroszországban a nemzetiségi nyelveket (pl.: lengyel, ukrán, litván, belorusz) egyszerűen betiltották, és 1887–1890 között az ország valamennyi iskolájában az orosz nyelvet tették meg oktatási nyelvvé. – DIÓSZEGI István: *Üllő és kalapács. Nemzetiségi politika a XIX. században*. Bp., Magyarságtudató Intézet, 1991. 17–32.

² SZARKA László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Bp., Ister, 1998. 74–79.

a magyarosítást tűzték ki célul³, mint például az Országos Magyar Iskola Egyesület, a Pozsonyi Magyar Közművelődési Egyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Széchenyi Társulat, a Sárosmegyei Egyesület, a Torontálmegyei Magyar Nyelvtanító és Közművelődési Egyesület, az Oraviczai Arany-liga vagy a Beregmegyei Magyar Közművelődési és Kulturális Egyesület.⁴ Ezek között az egyik legjelentősebb, a felföldi magyar értelmiség által létrehozott Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület volt, amely a szlovákok elmagyarosítását tűzte ki célul.

A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (a továbbiakban F. M. K. E. vagy Egyesület) 1883. november 28-án alakult Nyitrán Odescalchi Gyula herceg vezetésével. Fő feladatának a magyar nyelv és kultúra terjesztését tekintette a a Felföld vegyesen lakott, vagy szlovák többségű megyeiben (pl.: Árva, Bars, Hont, Liptó, Nógrád, Sáros, Nyitra, Pozsony Szepes, Trencsén, Turóc, Zemplén, Zólyom). A valódi cél azonban a felföldi szlovák lakosság asszimilációja volt, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a nyelvhatáron fekvő vegyes vagy szlovák többségű helységek elmagyarosításával az etnikai határt fokozatosan északabbra akarták tolni. Ennek érdekében különféle jótékonyági szervezeteket támogattak, kultúregyesületeket alapítottak, hazafias ünnepeket, illetve megemlékezéseket tartottak, előadásokat, tanfolyamokat szerveztek, az Alföldre irányuló gyerektelepítések révén támogatták az árván maradt szlovák gyerekek szakma- és nyelvtanulását, óvodákat, iskolákat létesítettek, kitüntették a magyar nyelv terjesztése terén jó munkát végzőket óvodákat, tanítókat és tanítónőket. Az Egyesület újságot és évkönyvet adott ki rendszeres tájékoztatást nyújtva az elért eredményekről, a tagság soraiban pedig ott volt a térség szinte teljes értelmisége.⁵

A F. M. K. E. egyáltalán nem foglalkozott népkönyvtárak létesítésével működésének első tíz éve alatt, és könyvtári programja csak fokozatosan indult meg az 1890-es években. Először 1893. IX. 12-én, a turócszentmártoni közgyűlésen módosították az alapszabályt, amelynek 3. §-a szerint az Egyesület „népkönyvtárakat létesít és segíté”, illetve egy elvi határozat is született, hogy „a népesebb vegyes ajkú községekben magyar népkönyvtárak és ezekkel kapcsolatos olvasó egyesületek alakíttassanak”.⁶ Az 1894. X. 2-án rendezett nyitrai közgyűlés már „kívánatosnak tartván, hogy minden városban és nagyobb községben kölcsönző könyvtárak létesüljenek, ezen ügyet az összes törv. választmánynak figyelmébe ajánlja és felhívja azokat, hogy ily könyvtárakat egyelőre ajándék-könyvek gyűjtése útján kísérlejenek meg létesíteni”.⁷ A losonci közgyűlésen, 1895. X. 3-án az Egyesület már konkrét összeget is megszavazott a „létesítendő ifjúsági és népkönyvtárak céljaira”, ami „a szövetkezett vármegyék tótajkú iskolái között lesz szétosztandó, melyek mellett magyar

³ „Nézeteim szerint nem lehet elérni semmi célú olyan helyeken, hol a nemzetiségi pór népek nagy tömegekben vegyületlenül lakik, ily helyeken a kis magyar tudomány úgy fog elenyészni, mint a hogy felissza a nyár derekán szomjas föld a ráhullott néhány csepp esőt. Otthon nem érti meg senki, ha alkalmazni akarja a gyermek mit az iskolában tanult, a mint kilép az iskolából, elfelejti a mit tanult csakhamar, sokkal előbb, minthogy támogathatná saját gyermekét, mikor már ez kerül iskolába. Ily helyeken haszontalan erőlködés és sárba dobott pénz, amit az állam és az egyetlek a magyar nyelv tanítására fordítanak, az egész eredmény csak a tanítás általános sikereinek akadályozásában, a beolvasztási törekvések által felkeltött ellenséges visszahatásban és a nemzetiségi viszály kiélelésében nyilatkozhatik.” – (MOCSÁRY Lajos): *A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés*. Bp., 1886. 13.

⁴ *A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület naptára az 1886-ik évre*. Nyitra, 1885. 68–77.

⁵ DEZIDER Smidák: *Niekoré problény hornouhorského maďarského vzdělávajúceho spolku (1882–1919)*. In: *Kapitoly z dejín Nitry*. Bratislava, 1962. 119–142., *A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület naptára az 1886-ik évre*. 60–67.

⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL). *A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület közgyűléseinek jegyzőkönyvei (1893–1907)*. VI. 145., 156.

⁷ Uo. VII. 23.

daloskörök állítottak fel, s népkönyvtárak létesítése elhatározatik”.⁸ Az első F. M. K. E. népkönyvtárak 1897-ben jöttek létre Nyitrán, Turócszentmártonban, Gölnicbányán, valamint Kunosvágáson, ettől kezdve pedig sorra alakultak a különféle nép-, ifjúsági- és honvédségi könyvtárak a felföldi vármegyékben. Bár az Egyesület ezeket kimondottan magyarosító céllal hozta létre, az intézmények néhol valóban csak közművelődési célokat szolgáltak, mint például Pogrányban is. Itt, mint az Egyesület vezetésének küldött jelentésekből kiderült, „a község lakossága tisztán magyar ajkú, magyarosodásra szükség nincsen, legfeljebb a tájszólás csökkentése igényeltetik”, ám az intézményt a F. M. K. E. vezetősége ennek ellenére sem szüntette meg.⁹ Az Egyesület saját könyvtári szabállyal is rendelkezett, amely szerint a népkönyvtárnak bárki tagja lehetett, és ingyen kölcsönözhetett könyveket. Erre október és május között heti két, június és szeptember között pedig egy alkalommal volt lehetőség. A könyveket külön szekrényben kellett elhelyezni, feltüntetve ezen az „F. M. K. E.” feliratot. A könyvtár működéséről évente kellett jelentést készíteni az Egyesület elnöksége számára, amelyben a szokásos statisztikákon felül (pl.: éves forgalom, a legolvasottabb könyvek, a könyvtár állományának fejlesztése stb.) arról is számot kellett adni, hogy „magyarosítási szempontból volt-e s mennyiben eredménye a könyvtár használatának”.¹⁰

Az 1901. április 28-án megalakult privígyei katolikus legényegylet egy közművelődési tevékenységet folytató, kisvárosi egyesület volt. Ez a szokásos művelődési programokon kívül (pl.: kéthetente ismeretterjesztő felolvasások, magyar nyelvű színi- és népdalelőadások tagjainak részvételével, amelyre sokszor 4–500 fős közönség is összegyűlt stb.) egy 290 kötetes könyvtárat is létrehozott a tagság számára, mely a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának szakmai felügyelete alatt állt.¹¹ A privígyei F. M. K. E. népkönyvtár alapításának ötletét Gubás Pál, a legényegylet elnöke vetette fel az Egyesület elnökéhez, 1901. XII. 23-án írt levelében. Ebben a tátrafüredi kongresszuson hozott határozatra¹² hivatkozva támogatást kért az egyesülettől egy F. M. K. E. könyvtár alapításához Privígyén, mivel „az egyesület a miniszterileg és egyházhatóságilag szentesített alapszabályok mellett az iparos ifjúság vallásos és hazafias művelésén fáradozik”. A F. M. K. E. igazgató-választmánya 1902. február 10-én kelt válaszlevelében, „tekintettel a privígyei kath. legényegylet nagyon hazafias működésére az egyesületnek 173 kötetből álló népkönyvtárat engedélyezett, amennyiben az elnökség ezen könyvtár használatára előírt feltételeinek teljesítésére magát írásban kötelezi”.¹³ Ez rögtön komoly gondot okozott a legényegylet vezetőségének, mivel pénz-, illetve hely hiányában nem volt képes külön tárolót biztosítani az új könyvek számára, így ezeket a legényegylet könyvtárának szekrényeiben kívánta elhelyezni. Ezt a problémát Gubás 1902. február 15-i, Clair Vilmos főtitkárnak írt levelében jelezte is, arra kérve a F. M. K. E. vezetőségét, hogy „szíveskedjék a küldött

⁸ Uo. 44–45.

⁹ Nitriansky Oblastný Archív. (a továbbiakban NOA) Hornouhorský Vzdelávajúci Spolok. HVSNN Ab/IV/1898/1, 1900/201, 1901/21, 1902/1/, 1902/2, 1907/2, 1908/2

¹⁰ Uo. 1903/125, 1904/1

¹¹ Uo. 1901/352

¹² Az 1901. VIII. 27-én rendezett tátrafüredi kongresszuson ilyen határozat nem született, bár a közgyűlés felkérte az elnökséget, hogy a könyvtárakkal kapcsolatban „mind nagyobb tevékenységet fejtsen ki”, és „legyen figyelemmel az ifjúsági egyletekre is, melyek a magyarosodásnak szintén jelentős tényezői”. Az Egyesület vezetősége emiatt válaszlevelében visszautasította ezt a hivatkozást, ám ez nem jelentett akadályt a privígyei F. M. K. E. népkönyvtár létrehozása szempontjából. – MOL. A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület közgyűléseinek jegyzőkönyvei (1893–1907). VII. 152–153., illetve NOA. Hornouhorský Vzdelávajúci Spolok. HVSNN Ab/IV/1902/34

¹³ Uo. 1902/34

feltételektől eltekinteni, és számunkra új feltételeket alkalmazni”.¹⁴ Az Egyesület vezetősége március 5-én kelt válaszelevelében a közös tároló gondolatát elfogadva belement a kompromisszumba azzal a kikötéssel, hogy „a szekrényen felirat alkalmaztassék, ezzel a címmel: „F. M. K. E. népkönyvtár””. Ezzel az utolsó akadály is elhárult az intézmény létrehozásának útjából, de ettől az egy engedménytől eltekintve a legényegylet vezetőségének teljes mértékben be kellett tartani az Egyesület könyvtári szabályzatában foglaltakat.¹⁵

Az ünnepélyes átadásra 1902. VI. 1-jén, délután 5 órakor került sor, az intézmény első vezetője pedig Puschmann Tibor cipészmeister lett.¹⁶ A legényegylet hálája jeléül még az ősz folyamán felvételét kérte a F. M. K. E. pártoló tagjai közé, és így még szorosabb kapcsolatot alakított ki az Egyesülettel.¹⁷

A legényegylet vezetősége a fejlesztésről sem feledkezett meg. 1903-ban házat vásárolt az intézmény számára, illetve a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának szakmai felügyelete alá rendelt ifjúsági könyvtárat is felállított¹⁸, 1909-ben pedig 10 fő befogadására alkalmas olvasótermet létesített.¹⁹ A könyvtár hamarosan a helyi ifjúsági élet egyik központjává vált, a rendszeres, magyar nyelvű közművelődési programok (pl.: daloskör és egy ifjúsági egyesület alapítása, állandó ifjúsági találkozók, amatőr színi- és dalelőadások rendezése, daltanítás céljából könyvosztások szervezése stb.) pedig jó nyelvyakorlási lehetőséget nyújtottak a szlovák nemzetiségű fiatalok számára.²⁰

Az intézmény életének mindennapjairól a legényegylet és az Egyesület vezetősége közötti levelezés ad képet, ami egy-egy nemzetiségi momentumtól eltekintve (pl.: a könyvtár állományához tartozó, 33 szlovák nyelvű könyv²¹ elkülönítése a F. M. K. E. anyagától) lényegében megegyezik a dualizmus kori népkönyvtárak napi ügyvitelével (pl.: leltározáshoz szükséges űrlapok kérvényezése a központtól, új könyvszekrény beállítása, könyvek köttetése, az új példányok rendelése, a felmerülő reklamációk intézése stb.). Komoly ellentét a két fél között csak a leltározás során jelentkező a tetemes hiány miatt alakult ki, így a világháború kitérését megelőzően időkben az többször nem is fogadták el az éves jelentéseket. Ez a nézeteltérés ismét új szempontokat vet fel az Egyesület megítélésének kérdésében, hiszen a vita során a F. M. K. E. vezetősége az elért eredmények ellenére is többször felvetette a könyvtár áthelyezésének lehetőségét²², közvetítőnek pedig az Egyesület

¹⁴ „Egyesületünknek van egy 290 kötetből álló könyvtára, tisztességes szekrényekben elhelyezve, melyben még a 173 kötetes népkönyvtár kényelmesen elfér. Kegyeskedjék tehát az új külön szekrény csináltatásától egyesületünket fölmenteni; már csak azért is, mert az új szekrény csináltatására nincsen pénzünk, de meg helységünk szűk volta miatt azt az új szekrényt el nem helyezhetnénk.” – Uo. 1902/529

¹⁵ „Mihelyt a legényegyesület elnöksége az így módosított feltételeket írásba foglalja, magára nézve kötelezőnek ismeri el, azonnal megküldjük a könyvtárat s intézkedünk, hogy fölkért megbízottunk, Lulyák Antal úr által a legényegyesületnek átadassék.” – Uo. 1902/532

¹⁶ Uo. 1902/5, 1902/204, 1902/424, illetve Nyitramegyei Szemle 1902. 23. sz. 5.

¹⁷ Gubás Pál 1902. IX. 30-án kelt levele – NOA. Hornouhorský Vzdelávajúci Spolok. HVSN Ab/IV/1902/350

¹⁸ Uo. 1903/4 – A könyvtár engedélyezésének körülményeire, illetve a F. M. K. E. vezetőségének a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának adott referenciájára lásd az 1902/436, illetve az 1903/3 sz. iratokat.

¹⁹ Uo. 1910/2

²⁰ Uo. 1903/5

²¹ „A könyvek között van ugyan 32 tót könyv és egy tót szótár, de a könyvek nagyobbbrészt vallásos tárgyú kiadványok, egy könyv pedig Toldi legendáját tartalmazza.” – Uo. 1904/27

²² „A könyvtárat az egyesülettől elveszszük, illetőleg máshová helyezzzük át” – Az Egyesület vezetőségének válaszelevele 1914. VII. 6-án – Uo. 1914/923

munkájában szintén részt vevő nyitrai püspököt kérte fel, ami jól jelzi a helyzet komolyságát. A konfliktus végül azzal végződött, hogy a legényegylet 1914. október 7-i rendkívüli ülésén határozat született, amely szerint a „megállapított hiányt az egyesület öt év alatt egyenlő részletekben fogja kárpótolni”.²³

A háború alatt a könyvtár működése szünetelt, amiről az 1918. március 18-án kelt utolsó éves jelentés a következőket írja: „a könyvtár a háború tartalma alatt nem volt használatban, egyrészt mivel helységeink először kórháznak voltak berendezve, később menekültek laktak ott, másrészt nincs ki a könyvtár kezelését vállalná. Így tehát a háború előtti jelentés változatlanul fennáll.”²⁴ A háború után a csehszlovák államban a F. M. K. E., mint az erőszakos magyarosítás egyik legfontosabb tényezője megszűnt, így az intézmény újbóli megnyitására a későbbiek folyamán már nem került sor.

A könyvtár mintegy másfél évtizedes működése után joggal merül fel a kérdés, hogy az intézmény milyen eredményeket ért el a magyar nyelv terjesztésében, illetve a magyarosításban. A népszámlálási adatok szerint (1. sz. táblázat)²⁵ 1910-ben 1303 fő, vagyis a város összlakosságának a 38,9%-a tudott magyarul, ami 1900-hoz képest mintegy 5,59%-os, vagyis közel 300 fős növekedést mutat. Erre a változásra a könyvtár tevékenysége logikus magyarázattal szolgálhatna, de a népességstatisztikai adatok, illetve a magyarosodás eredményeiről beszámoló éves jelentések 18. pontja között komoly ellentmondás tapasztalható. Az 1908. évről szóló jelentés ugyanis a következőképpen foglalja össze az intézmény ilyen irányú tevékenységét: „a könyvtárnak igen nagy hatása van így a magyarosodásra, mint a hazafias érzés ápolására, ami főként abban nyilvánul meg, hogy örömmel szerepelnek műkedvelő színdarabokban és ezek közül is a legjobban a történelmi vonatkozású színműveket kedvelik. A társalgás is magyarul folyik és szeretik a magyar népdalokat”²⁶. Ennek alapján egyértelműen ki lehet jelteni, hogy ez a tevékenység nem lehetett elég a magyar nyelv megtanulásához, maximum az iskolában tanultak szintentartásához, ami tulajdonképpen a könyvtár működésének egyik fő célja volt.²⁷ Ráadásul az éves jelentések statisztikái szerint az olvasókörzség létszáma sokszor még az évi 100 főt sem érte el (2. sz. táblázat)²⁸, arról nem is beszélve, hogy a könyvtár szolgáltatásait nemcsak szlovákok, hanem magyarok is igénybe vehették. A jelenlétben idézett adatok tehát nem adnak megfelelő magyarázatot sem a 10 év alatt bekövetkezett

²³ Uo. 1914/2

²⁴ Uo. 1918/4

²⁵ *A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása*. I. Bp., 1902. 46–47., *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása I. Bp.*, 1912. 140–141.

²⁶ NOA. Hornouhorský Vzdělávající Spolok. HVSN Ab/IV/1909/3

²⁷ „A privigei kat. legényegylet hazafias szelleméhez kétség nem fér, és igen hasznos tényezője lesz a magyar közművelődésnek; a tagok magyarul olvasnak, beszélnek, szavalnak és énekelnek az egyeslet helységeiben, s így biztosak lehetünk, hogy az iskolában elsajátított ékes magyar nyelvet nemcsak el nem felejtik, hanem a folytonos gyakorlat által magyar nyelvismeretük még gyarapodik.” Lulyák Antal beszéde a könyvtár átadása alkalmából – Uo. 1902/204

²⁸ A táblázat adataihoz a F. M. K. E. évkönyveit, illetve a könyvtár éves jelentéseit használtam forrásul. A könyvtári állomány adatai a folyó év december 31-i állapotot mutatják, míg az olvasók és a kölcsönzött kötetek száma a két kongresszus között eltelt időszakot. Az ingadozást az okozza, hogy az éves jelentésekben sokszor együtt számolták a közös helységben lévő nép- és ifjúsági könyvtár adatait. A népkönyvtár forgalmának esetében a kisebb számokat kell alapul venni, amire a könyvtár vezetősége is utalt 1905. évi jelentésében, amely szerint „miután a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa az egyesület helységeiben egy nagyobb, 371 kötetes könyvtárt helyeztet el, az egyesület tagjai s a közönség nagyobb részt ezt olvassa.” – MOL. A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület évkönyvei. XVII. 94.

növekedésre, sem a magyarul tudók ilyen magas számára, akik döntő többségben már az intézmény alapítása előtt is bírták ezt a nyelvet.

A választ a város elmagyarosodása is jelenhetné, de a kérdéses időszakban (3. sz. táblázat)²⁹ a szlovákok még mindig abszolút többségben voltak a magyarokkal és a németekkel szemben, noha 1910-re valamelyest csökkent az arányuk.

A vizsgált adatokat az iskolai magyarosításra is vissza lehetne vezetni, de írni-olvasni mintegy 30%-kal többen tudtak az összlakosságon belül, mint magyarul (4. sz. táblázat)³⁰, ami egyértelműen az iskolai magyarosítás kudarcát mutatja az alapfokú oktatásban.

A magyarul tudók ilyen magas számára Privigyén, akárcsak a dualista Magyarországon nem a különféle magyarosító egyesületekben folyó népművelő munka, hanem az urbanizáció és a polgárosodás volt a magyarázat. Ez különösen országos szinten volt szembetűnő, ahol a népszámlálási adatok szerint a kétnyelvűség aránya 1880-ban, az önálló földművelők körében 10,2%, míg a városlakók között 27,4% volt, ami 1910-re az előbbieket esetében 14,8%-ra, az utóbbiakéban pedig 49,1%-ra emelkedett.³¹ Ez egyértelműen jelezte az urbanizáció, illetve a polgárosodás kényszerítő erejét és főlényét az erőszakos magyarosítással szemben, hiszen a modern ipari technológia felhasználása, a kereskedelem, a hivatali-, banki- és jogi élet, az egyén társadalmi emelkedése fokozottan megkövetelte a magyar nyelvtudást, ami sokkal nagyobb „eredményeket” hozott, mint bármiféle magyarosító kísérlet. Ez a jelenség egyes foglalkozási ágak esetében még élesebben jelentkezett, így 1880-ban a nem magyar nemzetiségű iparosok 30,65%-a, és a kereskedők 44,33%-a volt kétnyelvű. A szlovák viszonylatban a népesség 9,82%-a tudott magyarul, de a szlovák nemzetiségű iparosok, illetve a kereskedők közül már 24,56% és 31,65% bírta mindkét nyelvet.³² Privigyén az urbanizáció és polgárosodás a századforduló után erősödött fel, amikor az ipari, kereskedelmi, illetve értelmiségi tevékenységet folytatók először kerülnek túlsúlyba az összlakosságon belül a mezőgazdaságból élőkkel szemben (5. sz. táblázat)³³, ráadásul a város járási székhely is volt, ami egyfajta katalizátorként tovább gyorsította a változásokat. Ezek a folyamatok a nyelvtudás terén itt is ugyanazokkal a következményekkel jártak, mint országos szinten, ezért volt olyan magas a magyarul tudók száma. Természetesen a legényegyleti F. M. K. E. népkönyvtárban folyó népművelő munka is fontos szerepet játszott a magyar nyelvtudás iskolán kívüli gyakorlásában és elmélyítésében, ami hosszabb távon valóban elősegítette Privigyé további magyarosodását. Ezzel a módszerrel azonban komolyabb eredményt csak távlatilag, a város további urbanizálódása és polgárosodása mellett lehetett volna felmutatni, amire az első világháborút követő államfordulat miatt már nem jutott idő.

²⁹ Lásd a 25. sz. lábjegyzet hivatkozását

³⁰ Lásd a 25. sz. lábjegyzet hivatkozását

³¹ SZARKA: *i. m.* 47.

³² „E számok ...együttal útmutatásul is szolgálnak arra nézve, hogy miként erősíthetjük a magyarságot. Fordítsunk ugyanis minél több gondot iparunk és kereskedelmünk fejlesztésére. Ez míg egyrészt a legjobb nemzetiségi politika is úgy másrészt hatalmas és jóformán egyedüli eszköz arra, hogy hazánkat nagygyá, gazdaggá és virulóvá tegyük.” – JEKELFALUSSY József: *Népiünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint*. Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1882. 22–23.

³³ *A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. II. Bp., 1904. 90–93., A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. II. Bp., 1913. 274–278.*

Mellékletek

1. számú táblázat

A magyarul tudók száma és aránya Privigyén (1900–1910)		
1900.	1050 fő	33,31%
1910.	1303 fő	38,9%
változás	+253 fő	+5,59%

2. sz. táblázat

A privigyei F. M. K. E. népkönyvtár forgalma (1902–1918)			
év	állomány	az olvasók száma	a kölcsönzött könyvek száma
1902.	173 kötet	19 fő	48 kötet
1902.	587 kötet	279 fő	279 kötet
1903.	648 kötet	97 fő	621 kötet
1904.	648 kötet	nincs adat	nincs adat
1905.	171 kötet	150 fő	171 kötet
1906.	nincs adat	nincs adat	nincs adat
1907.	496 kötet	185 fő	258 kötet
1908.	775 kötet	44 fő	47 kötet
1909.	300 kötet	59 fő	91 kötet
1910.	530 kötet	240 fő	573 kötet
1911.	498 kötet	245 fő	363 kötet
1912.	789 kötet	301 fő	252 kötet
1913.	319 kötet	79 fő	229 kötet
1914.	ugyanaz	ugyanaz	ugyanaz
1915.	ugyanaz	ugyanaz	ugyanaz
1916.	ugyanaz	ugyanaz	ugyanaz
1917.	ugyanaz	ugyanaz	ugyanaz

3. számú táblázat

Privigye lakosságának nemzetiségi összetétele (1900–1910)							
év	összesen	magyar		német		szlovák	
1900.	3152 fő	469 fő	14,87%	224 fő	7,1%	2454 fő	77,85%
1910.	3349 fő	607 fő	18,12%	205 fő	6,12%	2516 fő	75,12%
vált.	+197 fő	+138 fő	+3,25%	-19 fő	-0,98%	+62 fő	-2,73%
vált.	+6,1%						

4. sz. táblázat

Az írni-olvasni tudók száma és aránya Privigyén (1900–1910)		
1900.	1887 fő	59,86%
1910.	2114 fő	63,12%
változás	+ 217 fő	+3,36%

5. sz. táblázat

Privigye város lakosságának foglalkozás szerinti megoszlása (1900–1910) (eltartottakkal együtt)				
év	mezőgazdaság		ipar, kereskedelem, hitelügy	
1900.	1775 fő	55,36%	1217 fő	38,6%
1910.	1489 fő	44,46%	1608 fő	48,01%
változás	– 286 fő	– 11, 85%	+ 391 fő	+ 9, 41%

VESZTRÓCZY ZSOLT